

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-05>

Темпоральні характеристики регулятивних цивільних правовідносин

Гуйван П. Д.*Полтавський інститут бізнесу**Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая,**вул. Сінна, 7, Полтава, Україна**lawjur01@rambler.ru***Ключові слова:***регулятивне правовідношення,
матеріальне право, строк.*

Ця стаття присвячена науковому дослідженню актуального питання про часові і сутнісні характеристики регулятивного цивільного правовідношення. Надано загальну характеристику врегульованого правом відношення як умови руху та способу конкретизації взаємин у суспільстві, зокрема, визначення їх суб'єктного складу, функцій, які їх учасники мають один стосовно одного. В роботі обстоюється теза, за якою суттєва роль належить правовідношенню і в конкретизації тривалості врегульованих ним суспільних відносин. Детально досліджений зміст цивільного відношення у регулятивному стані. Встановлено, що суб'єктивне право, яке належить його носієві, має кореспондувати конкретному обов'язку зобов'язаної особи. При цьому доводиться, що зміст можливої поведінки правоволодільця проявляється як через панування над боржником шляхом вимагання певної його поведінки, так і через власну активну поведінку уповноваженого. При цьому зобов'язаний суб'єкт мусить утримуватися від будь-яких вчинків, що цьому перешкоджають. Відтак правовідносини створюють суб'єктам права конкретні соціальні можливості для задоволення певних їхніх потреб або власними діями, або діями інших осіб. Правильність такого підходу, зокрема, підтверджується аналізом темпоральних чинників, притаманних суб'єктивному матеріальному праву особи. Належне нормативне регулювання у цій царині полягає в тому, щоб забезпечити реальну можливість реалізації уповноваженою особою свого суб'єктивного права в межах адекватного та відповідного строку. Якщо час дії суб'єктивного права прямо не вказаний, для обчислення строку існування чи реалізації певного суб'єктивного права мають використовуватися критерії розумності. Взаємопов'язаність суб'єктивного матеріального права його носія з юридичним обов'язком зобов'язаної особи становлять квінтесенцію правовідношення. Головне, щоб суб'єктивне право здійснювалося упродовж часу, протягом якого воно існує. Після закінчення часу на регулятивну реалізацію права починається його порушення, а отже, настає дія охоронно-правового матеріального відношення.

Temporal characteristics of regulatory civil relations

Guyvan P. D.

Poltava Business Institute of the

Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University,

Sinna str., 7, Poltava, Ukraine

lawjur01@rambler.ru

Key words:

*regulatory legal relationship,
substantive law, term.*

This article is devoted to the research of the topical issue of temporal and essential characteristics of the regulatory civil relationship. The general characteristic of the relation regulated by the law as conditions of movement and a way of concretization of relations in a society, in particular, definition of their subjective structure, functions which their participants have concerning each other is given. The thesis defends the essential role of the legal relationship in the concretization of the duration of social relations regulated by it. The content of civil relations in the regulatory state is studied in detail. It is established that the subjective right that belongs to its holder must correspond to the specific obligation of the obligated person. It is proved that the content of the possible behavior of the right holder is manifested both through domination over the debtor by demanding certain of his behavior, and through the own active behavior of the commissioner. In this case, the obligated entity must refrain from any acts that prevent this. Thus, legal relations create specific social opportunities for legal entities to meet certain needs or their own actions or the actions of others and are a social relationship provided by the hypothesis of legal norms, which is expressed in mutual legal rights and obligations of legal entities. The correctness of this approach, in particular, is confirmed by the analysis of temporal factors inherent in the subjective substantive law of the individual. Proper regulation in this area is to ensure a real opportunity for the authorized person to exercise his subjective right within an adequate and appropriate period. If the duration of a subjective right is not explicitly stated, reasonableness criteria should be used to calculate the existence or exercise of a particular subjective right. The interrelation of the subjective substantive law of its bearer with the legal obligation of the obligated person is the quintessence of the legal relationship. The main thing is that the subjective right is exercised during the time during which it exists. After the expiration of the time for the regulatory realization of the right, its violation begins, and consequently the effect of the protective-legal material relation occurs.

Вступ. Практично всі дії людини, її повноваження та обов'язки мають тимчасовий характер, відтак час має виняткове значення для усвідомлення юридичної сутності та змісту взаємовідносин, в тому числі і тих, що охоплюються нормами цивільного законодавства. Матеріально-правові взаємодії суб'єктів мають практичне значення лише тоді, коли вони набувають правового вираження. Правовідношення є умовою руху та способом конкретизації суспільних відносин, зокрема, суб'єктного складу останніх, функцій, які їх учасники мають один стосовно одного [1, с. 522]. Це урегульоване правом та охоронюване державою суспільне відношення, учасники якого виступають як носії взаємно кореспондуючих один одному юридичних прав та обов'язків. Коли від-

ношення врегульоване правом, поведінка його учасників стає взаємопов'язаною та юридично фіксованою. Правовідносини також є суспільними взаєминами, в яких завдяки наявності права (сукупності правових ознак) виражаються, виникають, змінюються та припиняють своє існування інші суспільні відносини [2, с. 33]. Учасники правовідношення виступають як носії суб'єктивних прав і обов'язків. Суттєва роль належить правовідношенню і в конкретизації тривалості врегульованих ним суспільних відносин.

Цивілістична доктрина традиційно охоплювала поняттям темпорального регулювання такі явища, як простір часу, протягом котрого має відбуватися дія, та певна межа часу, з якої дія починається чи закінчується, або настає інший юридично

значимий наслідок. Кожен з відомих дослідників в галузі цивільстики тією чи іншою мірою приділяв увагу цьому питанню. Достатньо вказати на праці І.Е. Енгельмана, О.Л. Боровиковського, М.А. Гурвича, В.П. Грибанова, О.С. Йоффе, О.О. Красавчикова, Ю.К. Толстого та інших вчених. Із сучасних науковців слід згадати В.В. Луця, К.Ю. Лебедєву, П.М. Рабіновича, С.О. Сліпченка, Т.В. Боднар тощо. Завдяки проведеним науковим дослідженням у теорії права були напрацьовані окремі висновки щодо юридичного порядку регулювання строків. Водночас основні проблеми стосовно організації взаємодії суб'єктів залишаються не вирішеними. Зокрема, в практичній і навіть теоретичній площинах відбувається невідповідне змішування сутності регулятивних і охоронних правовідносин, часто окремі властивості охоронно-правового регулювання застосовуються для опосередкування регулятивних взаємин, і навпаки. Це найбільш яскраво проявляється під час оцінки часових проявів цивільних взаємодій, коли не виважено плутаються строки існування суб'єктивного права зі строками їх захисту. На досягнення визначеності у цьому питанні і спрямована ця праця.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У літературі існують різні погляди на сутність суб'єктивного цивільного права, котре входить до змісту правовідношення. Так, Г.Ф. Шершеневич вказував, що головним чинником для суб'єктивного права є визначення того, що заборонено суб'єктові обов'язку. А вже з цього випливають можливості суб'єкта права [3, с. 574]. Приблизно такої ж позиції притримувався і Ф.К. Савиньї. Він, зокрема, зазначав, що свобода волі носія суб'єктивного права має проявлятися у його пануванні, але останнє мусить спрямовуватися не на всю поведінку зобов'язаної особи, а лише на окрему її дію. Тоді ця дія буде підпорядкованою волі вірителя як виняток із загальної свободи зобов'язаного суб'єкта. Подібне відношення панування над певною дією чужої особи і зветься зобов'язанням (obligation) [4, с. 462]. Іншими словами, вказана правова позиція зводилася до того, що зміст поведінки правоволодільца проявляється через позитивні вчинки зобов'язаної особи і не реалізується через власну активну поведінку. Між тим, не викликає сумнівів, що повноваження можуть бути здійснені особою і шляхом самостійних позитивних дій, тоді як зобов'язаний суб'єкт при цьому мусить утримуватися від будь-яких вчинків, що цьому перешкоджають. Так, реалізація орендарем повноважень, що входять до права володіти та користуватися майном, відбувається через його активні дії, тоді як інші особи позбавлені права йому в цьому перешкоджати [5, с. 31].

З огляду на це С.М. Братусь зазначав, що зміст суб'єктивного права полягає не лише в тому,

що заборонено робити зобов'язаній особі, але й у поведінці, дозволеній суб'єкту [6, с. 33]. Не погоджуючись з таким визначенням, О.С. Йоффе вказував, що суб'єктивне право встановлює не дозволеність, а можливість певної поведінки його носія. Іншими словами, на думку вченого, суб'єктивне право зводиться не до дозволених власних дій уповноваженого, а до забезпечення можливості здійснення цих дій, що досягається за допомогою юридичних засобів гарантування певної необхідної поведінки зобов'язаних осіб. Відтак суб'єктивне право – завжди право не на власні, а на чужі дії [1, с. 558–559]. Втім, наукове вчення про зміст суб'єктивного матеріального права продовжує розвиватися, і наразі найбільш виваженим виглядає така його юридична інтерпретація, котра визначає не тільки поведінку одного з учасників взаємин. Суб'єктивне право охоплює два елементи у їх взаємопоєднанні: можливість визначення власної поведінки та вимогу належної поведінки від носіїв юридичного обов'язку [7, с. 382]. Іншими словами, правовідносини створюють суб'єктам права конкретні соціальні можливості для задоволення певних їхніх потреб або власними діями, або діями інших осіб і являють собою передбачене гіпотезою юридичної норми суспільне відношення, яке виражається у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права [8, с. 127].

Така правова позиція наразі знайшла досить широкую підтримку у нашій цивілістиці [9, с. 26–27]. Правильність такого підходу, зокрема, підтверджується аналізом темпоральних чинників, притаманних суб'єктивному матеріальному праву особи. Адже акти цивільного законодавства значно частіше не обмежують час існування суб'єктивного права, а встановлюють строки (терміни) виконання зобов'язання боржником. Скажімо, періоди виконання зобов'язань в таких цивільних угодах, як підряд, поставка, перевезення, є обов'язковими суттєвими чинниками, а умова про період виконання зобов'язання може міститися в договорах майнового найму, купівлі-продажу, зберігання тощо. І хоча строк виконання боржником зобов'язання може не встановлюватися угодою сторін, це не означає, що у зобов'язанні відсутній строк його здійснення. В цьому разі обов'язок боржника виконати зобов'язання виникає через конкретний час або негайно після вимоги кредитора, яку останній може пред'явити у будь-який момент. Таким чином, майже кожне зобов'язальне правовідношення має певний строк для виконання зобов'язання боржником: він може бути визначений у договорі проміжком часу чи терміном, або невизначений. В тому й іншому разі цей строк має початковий і кінцевий терміни. Як неодноразово відмічалось у правовій літературі, важливою особливістю суб'єктив-

ного матеріального права є забезпечення реальної можливості його реалізації управненою особою [10, с. 112–113]. При цьому важливо, щоб сукупність правових норм, котрі регулюють ті чи інші відносини, мала бути достатньою для чіткого і ясного вираження волі законодавця. Неповнота, прогалини закону, так як і його «перезавантаженість», створюють умови для різного правозастосування. Сказане повною мірою стосується і правового позначення часових чинників суб'єктивного права. Дійсно, не можуть виникати цивільні права з невизначеним змістом чи такі, які не припускають їх фізичного здійснення. Те ж стосується і суб'єктивних прав, строк існування яких дорівнює нулю. Отже, кожне матеріальне право повинно мати період дії, протягом якого воно може бути реалізоване. Тому строк існування суб'єктивного права не може бути «негайним». На нашу думку, слід зробити уточнення змісту відповідного поняття. По-перше, хоча закон вживає зазначений термін для характеристики часу, протягом якого боржник має виконати обов'язок, все ж він цілком стосується і часу існування права кредитора. Адже дія в часі суб'єктивного обов'язку відповідає такій же дії суб'єктивного цивільного права. А цивільне право, як уже вказувалося, не може існувати мить, оскільки початковий та кінцевий терміни миттєвості співпадають. По-друге, треба погодитися з висловленою у науковій літературі думкою про те, що коли законодавець вважає за потрібне миттєве (негайне) виконання зобов'язання, то під цим терміном треба розуміти мінімальний розумний строк, необхідний для вчинення конкретної дії [11, с. 210].

Строк існування того чи іншого суб'єктивного права може визначатися не лише правочинами, а й законом та іншими правостановлюючими актами, зокрема, адміністративними. Виражені нормативно правила мусять бути всебічними та зрозумілими, коли поняття, поставлене в своїх межах, відокремлене від усіх суміжних, слова та вирази точні, коли вони виражають лише ті терміни, які призначені виражати, не більше, не менше [12, с. 238]. Проте наше законодавство не завжди виважено ставиться до цього питання: детально формулюючи зміст певного повноваження особи, котре виникає за якихось обставин, воно часто залишає питання щодо тривалості цієї правомочності відкритим. У такому разі, якщо час дії суб'єктивного права прямо не вказаний, для обчислення строку існування чи реалізації певного суб'єктивного права мають використовуватися критерії розумності. За традицією, результат розуміння та порядок застосування тих чи інших законодавчих приписів визначається судовою практикою. На наше переконання, відмова від нормативного напрацювання певних темпоральних чинників має розглядатися як винятковий захід, позаяк вона означає надання правозастосовним

органам необмежених рамок судового розсуду під час вирішення цього питання. Як результат можливий суб'єктивізм, адже часто суди припускаються досить широкого тлумачення змісту (в тому числі тривалості) конкретного правовідношення.

Взаємопов'язаність суб'єктивного матеріального права його носія з юридичним обов'язком зобов'язаної особи (у тому числі і тих, чії темпоральні координати важко визначити за регулятивного розвитку взаємодії) становлять квінтесенцію правовідношення. Однак досі залишається популярною висловлена колись у літературі думка про можливість виникнення суб'єктивних прав, не забезпечених зобов'язаною поведінкою інших осіб, оскільки закон передбачає, що підставою суб'єктивного права може бути не лише договір, згідно з яким контрагенти формують обсяги своїх прав та обов'язків, а й безпосередньо акт законодавства [13, с. 17]. Як приклад наводяться так звані нематеріальні блага – право на життя, на ім'я, свободу пересування тощо. Ми не згодні прийняти вказану тезу. Не може визнаватися правильним погляд, згідно з яким можливість існування певних суб'єктивних прав знаходиться поза правовідношенням, тобто без правового зв'язку з юридичним обов'язком інших осіб. Насправді суб'єктивне право як юридичне явище існуватиме лише тоді, коли воно тим чи іншим чином пов'язане з обов'язками інших суб'єктів. Навіть якщо розглядати правовідношення власності чи інші абсолютні відношення, то слід вказати, що вони також містять конкретні права, забезпечені кореспондуючими обов'язками. У процесі їх регулятивного здійснення (тобто здійснення у бажаний, нормативно встановлений спосіб) між правоволодільцем та зобов'язаними суб'єктами виникають взаємини абсолютного характеру. Поведінка невизначеного кола зобов'язаних осіб полягає у тому, що вони не мають права перешкоджати носієві суб'єктивного права у його реалізації. Іншими словами, не мають права посягати на свободу здійснення правомочності [14, с. 4]. Невиконання такого обов'язку є порушенням повноважень правоволодільця, наслідком якого є виникнення суб'єктивного права на захист, котре реалізується вже у зобов'язальному відношенні.

Натомість у юридичних взаєминах суб'єктивне матеріальне право від самого виникнення є складовим елементом зобов'язального відношення, і йому неодмінно кореспондує обов'язок іншого суб'єкта щодо вчинення певного діяння (дії або бездіяльності), спрямованого для задоволення (здійснення) прав та інтересів вірителя. Як ми щойно відмітили, в доктрині прийнято вважати, що зміст цивільного зобов'язання становлять обов'язок боржника вчинити певну дію (або утриматися від неї) та право кредитора вимагати

даного діяння. Відтак через зобов'язання персоніфікується правове становище особи [15, с. 11–12]. Подібний підхід можна спостерігати і у чинному цивільному законодавстві (ст. 509 ЦКУ). На нашу думку, таке визначення не зовсім коректне. І передусім тому, що в цивілістиці використання термінів як синонімів можливе лише тоді, коли вказані терміни не мають конкретного правового визначення. Між тим, вираз «вимога» переважно асоціюється зі здійсненням письмового або усного звернення управленого суб'єкта до зобов'язаного. Саме в такому сенсі він неодноразово зустрічається у цивільному законі (ст. 680 ЦКУ). Відтак доцільніше характеризувати зобов'язання як сукупність обов'язку боржника виконати певне діяння та права кредитора на отримання позитивного ефекту такого діяння. А термін «вимога» правильно було б вживати радше у випадках, коли здійсненню права має сприяти явно виражена активна дія управленої особи. Наприклад, змістом грошового зобов'язання за договором купівлі-продажу є обов'язок покупця передати грошову суму та право продавця речі отримати (не слід плутати з терміном «прийняти», бо прийняття виконання часто є обов'язком суб'єкта за зовсім іншим зобов'язанням) вказані кошти. За майновим зобов'язанням з договору оренди орендар вправі отримати майно в користування (а не вимагати надати йому вказане право), а орендодавець зобов'язаний передати це майно.

Свого часу в літературі була вказана думка, що суб'єктивне право в своєму розвитку проходить декілька стадій, зокрема, стадії правоздатності (потенційного стану права), виникнення суб'єктивного права з настанням певних юридично значимих факторів (правового стану) та реалізації суб'єктивного права [16, с. 161]. Залишаючи без коментарів доцільність віднесення прав, що лежать у сфері можливого, до елементів суб'єктивного права чи до змісту правоздатності, все ж можемо відзначити, що відділення стану існування права від періоду його реалізації є неправильним з методологічного погляду. Такий підхід, як би того не хотіли його апологети, все одно не дозволить дати наочну відповідь на питання, як із пізнання обмеженого переліку речей, з неповної індукції отримати висновки, що мають всезагальний характер. Зміст суб'єктивного права становить обсяг дозволеної поведінки управленої особи, яку вона може здійснити для реалізації свого права. Іншими

словами, суб'єктивне право – це міра можливої поведінки уповноваженої особи. В цивілістичній науці переконливо доводиться, що можлива поведінка, яка становить зміст суб'єктивного права, та поведінка, спрямована на здійснення права, співвідносяться між собою як можливість і дійсність [17, с. 32]. Відтак, реалізуючи своє право, суб'єкт вчиняє реальні вольові дії, перетворюючи зазначену можливість на реальність. Суб'єктивне право може бути здійснене носієм відразу після його виникнення (позичка запальнички), може реалізуватися в певний, іноді досить тривалий, період після цього (якщо подібна реалізація передбачає одноразове діяння – повернення грошей), зрештою, може здійснюватися шляхом неодноразового тривалого виконання навіть щомиті (користування орендованим майном). Головне, щоб суб'єктивне право здійснювалося упродовж часу, протягом якого воно існує. Здійснення права – це спосіб його буття, перетворення соціальних потреб на дійсність. Після закінчення часу на регулятивну реалізацію права починається його порушення, а отже, настає дія охоронно-правового відношення.

З викладеного можемо зробити певні **висновки**. Суспільні відносини, незалежно від того, мають вони правове закріплення чи ні, є певними об'єктивними явищами, що існують в просторі та часі. Суб'єктивні права та обов'язки учасників цих відносин теж мають просторові та часові межі. Навіть більше досить часто саме фактор часу має іноді вирішальний вплив на зміст суб'єктивного права або призводить до його зміни. Для реалізації можливості судового захисту необхідною умовою є юридичний факт (час або подія), з настанням якого законодавство пов'язує виникнення права на захист. Питання про строки (терміни) виконання зобов'язання контрагентом за договором є дуже суттєвим, адже від визначення моменту, з якого настає обов'язок боржника виконати певне зобов'язання, та моменту, яким закінчується такий обов'язок, тобто від встановлення строку виконання зобов'язання, залежить можливість подальшого здійснення вірителем (кредитором) свого суб'єктивного права і, зрештою, його захисту. Для реалізації можливості судового захисту необхідною умовою є юридичний факт (час або подія), з настанням якого законодавство пов'язує виникнення права на захист. І саме від моменту правопорушення регулятивне правове відношення припиняється і настає охоронне.

Література

1. Иоффе О.С. Гражданское право. Избранные труды. Москва : Статут, 2000. 777 с.
2. Bierling, E.R. Zur Kritik der juristischen Gndinbegriffe. Gotha, 1883. Toil II. 562 s.
3. Шершеневич Г. Общая теория права. Вып. III. Москва : Изд. Бр. Башмаковых, 1912. 814 с.
4. Савиньи Ф.К. фон. Система современного римского права. Т. I. Пер. с нем. Г. Жигулина ; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. Москва : Статут, 2011. 510 с.

5. Сайтгаліна Ж.Р. Природа суб'єктивного цивільного права. *Вісник університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. С. 30–32.
6. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве. *Ученые труды ВИЮН Министерства юстиции СССР*. 1947, Вып. XII, С. 10–33.
7. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. Харьковский ун-т внутренних дел. Харків : Консум, 2000. 704 с.
8. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ : Атіка, 1999. 236 с.
9. Слипченко С.А., Смотров О.И., Кройтор В.А. Гражданское и семейное право Изд. 2-е, исправ. и дополн. Учебное пособие. Харьков : Эспада, 2006. 336 с.
10. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Москва : Статут (в серии «Классика российской цивилистики»), 1998. 353 с.
11. Боднар Т.В. Строк (термін) виконання договірної зобов'язання в цивільному праві України. *Вісник господарського судочинства*. 2004. № 2. С. 207–212.
12. Сперанский М.М. Основания российского права. *Правоведение*. 2001. № 4. С. 231–243.
13. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ленинград : ЛГУ, 1949. 141 с.
14. Vieweg, K., Werner, W. Sachenrecht. 4. Auflage. Jena, 2010. 700 s.
15. Цивільне право України. Курс лекцій. У 6-ти томах. Т. V. Кн. 1. Загальні положення зобов'язального права. / За ред. Р.Б. Шишки. Харків : Еспада, 2005. 224с.
16. Ямпольская Ц.А. О субъективных правах советских граждан и их гарантиях. В сборнике Вопросы сов. государственного права. Москва : АН СССР. 1959. С. 145–226.
17. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. Москва : Рос. Право, 1992. 208 с.

References

1. Ioffe, O.S. (2000) *Grazhdanskoe pravo. Izbrannye trudy* [Civil law. Selected Works]. Moscow : Statut, 2000. [in Russian].
2. Bierling, E.R. (1883) *Zur Kritik der juristischen Gndbegriffe*. Gotha, 1883. Teil II. [in German].
3. Shershenevich, G. (1912) *Obshhaya teoriya prava*. [General theory of law]. Vyp. III, Moscow : Izdanie Br. Bashmakovy'kh, 1912. [in Russian].
4. Savin'i, F.K. fon. (2011) *Sistema sovremennogo rimskogo prava*. [The system of modern Roman law]. T. I. Moscow : Statut, 2011. [in Russian].
5. Saithalina, Zh.R. (1999) *Pryroda subiektyvnoho tsyvilnoho prava* [The nature of subjective civil law]. *Visnyk universytetu vnutrishnikh sprav*. 1999. [in Ukrainian].
6. Bratus', S.N. (1947) *Yuridicheskie lica v sovetskom grazhdanskom prave*. [Legal entities in Soviet civil law]. *Ucheny'e trudy' VIYuN Ministerstva yusticii SSSR*. 1947, vy'p. XII [in Russian].
7. Skakun, O.F. (2000) *Teoriya gosudarstva i prava: Uchebnyk dlya vuzov*. [Theory of state and law: Textbook for universities]. Khar'kovskij un-t vnutrennikh del. Kharkiv : Konsum, 2000. [in Russian].
8. Rabinovych, P.M. (1999) *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy*. [Fundamentals of the foreign theory of the law of that state]. Kyiv: Atika, 1999. [in Ukrainian].
9. Slipchenko, S.A., Smotrov, O.I., Krojtor, V.A. (2006) *Grazhdanskoe i semejnoe pravo*. [Civil and family law]. Khar'kov : E'spada, 2006. [in Russian].
10. Pokrovskij, I.A. (1998) *Osnovny'e problemy' grazhdanskogo prava*. [The main problems of civil law]. Moscow : Statut, 1998. [in Russian].
11. Bodnar, T.V. (2004) *Strok (termin) vykonannya dohovirnoho zoboviazannya v tsyvilnomu pravi Ukrainy*. [Term (term) of fulfillment of a contractual obligation in the civil law of Ukraine]. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*. 2004. № 2. [in Ukrainian].
12. Speranskij, M.M. (2001) *Osnovaniya rossijskogo prava*. *Pravovedenie*. [Foundations of Russian law]. 2001. #4. [in Russian].
13. Ioffe, O.S. (1949) *Pravootnoshenie po sovetskomu grazhdanskomu pravu*. [Legal relationship under Soviet civil law]. Leningrad : Izd-vo LGU, 1949. [in Russian].
14. Vieweg, K., Werner, W. (2010) *Sachenrecht*. 4. Auflage. Jena, 2010. [in German].
15. *Tsyvilne pravo Ukrainy. Kurs lektcii*. (2005) [Civil law of Ukraine. Course of lectures]. T.V. Kn. 1. / R.B. Shyshky. Kharkiv : Espada, 2005. [in Ukrainian].
16. Yampol'skaya, Cz.A. (1959) *O sub'ektivnykh pravakh sovetskikh grazhdan i ikh garantiyakh*. [On the subjective rights of Soviet citizens and their guarantees]. *Voprosy sov. gosudarstvennogo prava*. Moscow : AN SSSR. 1959 [in Russian].
17. Gribanov, V.P. (1992) *Predely osushhestvleniya i zashchity' grazhdans'kikh prav*. [The limits of the exercise and protection of civil rights]. Moscow : Ros. Pravo, 1992. [in Russian].